

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

THEORETICAL FORMS OF THE STRATEGY FOR SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Філіпішина Л.М.

доктор економічних наук, керівник інноваційного центру,
професор кафедри економіки і організації виробництва,
Первомайська філія Національного університету
кораблебудування імені адмірала Макарова

У статті досліджується теоретичне обґрунтування розроблення концепції сталого розвитку в системі стратегічного управління промисловими підприємствами для поліпшення показників результативності, підвищення рівня конкурентоспроможності та соціальної відповідальності. Сформовано наукову концепцію дослідження, сутність якої полягає у доцільності використання запроваджених у зарубіжній практиці виробництва новітніх економічних, технічних, організаційних і корпоративних методів управління господарчими суб'єктами за допомогою розвинутої системи управління сталим економічним розвитком у діяльності промислових підприємств, що сприяє досягненню високого рівня ефективності та конкурентоспроможності вітчизняних господарюючих суб'єктів. Розроблено систему управління сталим розвитком промислового підприємства.

Ключові слова: стратегія, сталий розвиток, чинники впливу, промислові підприємства, конкурентоспроможність.

В статье исследуется теоретическое обоснование разработки концепции устойчивого развития в системе стратегического управления промышленными предприятиями для улучшения показателей результативности, повышения конкурентоспособности и социальной ответственности. Сформирована научная концепция исследования, суть которой заключается в целесообразности использования введенных в зарубежной практике производства новейших экономических, технических, организационных и корпоративных методов управления хозяйствующими субъектами с помощью развитой системы управления устойчивым экономическим развитием в деятельности промышленных предприятий, способствующая достижению высокого уровня эффективности и конкурентоспособности отечественных хозяйствующих субъектов. Разработана система управления устойчивым развитием промышленного предприятия.

Ключевые слова: стратегия, устойчивое развитие, факторы влияния, промышленные предприятия, конкурентоспособность.

The article deals with the theoretical substantiation of the development of the concept of sustainable development in the system of strategic management by industrial enterprises to improve performance, increase competitiveness and social responsibility. Turbulence in the global economic system, globalization and convergence processes require domestic industry to look for ways to overcome crisis phenomena and enhance competitiveness, new sources of sustainable development and domestic economic growth. Thus, there was an urgent need to improve the theoretical foundations for the formation of a strategy for the sustainable economic development of industrial enterprises. The scientific concept of research is formed, the essence of which is the feasibility of using the newest economic, technical, organizational and corporate methods of managing economic entities introduced in foreign practice with the help of the developed system of management of sustainable economic development in the activity of industrial enterprises, which contributes to the achievement of a high level of efficiency and the competitiveness of domestic business entities. A management system for the sustainable development of an industrial enterprise has been developed. The methodology of the research is based on the set of theories of management of the sustainable development of economic systems in the conditions of globalization, convergence and transnationalization of a market economy. The empirical basis of the research is the work of domestic and foreign scientists on the problems of the formation and development of a system of sustainable economic development of industrial enterprises. The theoretical substantiation of the development of the concept of sustainable development in the system of strategic management by industrial enterprises is offered, which will allow to improve the efficiency indicators, increase competitiveness and social responsibility.

Key words: strategy, sustainable development, factors of influence, industrial enterprises, competitiveness.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний етап розвитку України характеризується суттєвим розширенням світогосподарських зв'язків та виробничих відносин, зміною масштабів та поглибленням діяльності господарюючих суб'єктів, що потребує формування нових наукових підходів та економічних механізмів забезпечення сталого економічного розвитку національного господарства. Турбулентність світової економічної системи, глобалізаційні та конвергенційні процеси потребують від вітчизняних промислових підприємств шукати шляхи подолання кризових явищ і підвищення конкурентоспроможності, нові джерела стійкого розвитку і внутрішнього економічного зростання. Отже, виникла нагальна потреба в удосконаленні теоретичних засад формування стратегії сталого економічного розвитку промислових підприємств. Це має бути одним із домінуючих напрямів, що забезпечить адекватне врахування нових тенденцій економічного розвитку, рух у напрямі заданих системою управління цільових векторів і досягнення стратегічних та тактичних завдань сталого розвитку соціально-економічних систем різних ієрархічних рівнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Основи сучасних уявлень про сталий розвиток промислового підприємства та розгляд принципів, на яких він базується, закладено у працях усесвітньо відомих зарубіжних учених, серед яких: А. Печчеї, Л. Медоуз, М. Месарович, Е. Пестель, Дж. Форрестер, А. Аткиссон, А. Вебер та їх послідовники. Значний внесок у розвиток наукової думки у сфері розроблення й удосконалення теоретичних засад, методологічних і прикладних аспектів формування сталого розвитку зробили такі вітчизняні вчені, як О.І. Амоша, Б.М. Андрушків, М.Г. Белопольський, О.Г. Білорус, З.В. Герасимчук, В.М. Геєць, Б. Данилишин, Л.О. Жилінська, Р.І. Жовновач, Л.А. Квятковська, К.Ф. Ковальчук, Л.Г. Мельник, О.І. Момот, Ю.І. Паршин, А.А. Садеков, М.Г. Чумаченко.

Результати аналізу та узагальнення теоретико-методологічних положень вітчизняних і зарубіжних учених щодо формування та забезпечення стратегії сталого економічного розвитку промисловими підприємствами свідчать про те, що підвищення їхньої ефективності потребує розроблення теоретичних, методологічних і методичних підходів до розвитку системи управління сталим розвитком у діяльності господарюючих суб'єктів промисловості. Все це зумовило актуальність вибраної теми, її наукове та практичне значення.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою дослідження є теоретичне обґрунтування розробки концепції сталого розвитку в системі стратегічного управління про-

мисловими підприємствами для поліпшення показників результативності, підвищення рівня конкурентоспроможності та соціальної відповідальності.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність формування наукової концепції дослідження, сутність якої полягає у доцільності використання запроваджених у зарубіжній практиці виробництва новітніх економічних, технічних, організаційних і корпоративних методів управління господарчими суб'єктами за допомогою розвинутої системи управління сталим економічним розвитком у діяльності промислових підприємств, що буде сприяти досягненню високого рівня ефективності та конкурентоспроможності вітчизняних господарюючих суб'єктів.

Методологія дослідження базується на сукупності теорій управління сталим розвитком економічних систем в умовах глобалізації, конвергенції та транснаціоналізації ринкової економіки. Емпіричною основою дослідження є роботи вітчизняних і зарубіжних учених з проблематики формування та розвитку системи сталого економічного розвитку промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Глобальні проблеми людства, його подальшого існування та розвитку зумовили концентрацію зусиль світової спільноти на вирішенні питань сталого розвитку. Серед суттєвих та найбільш загрозливих небезпек людської цивілізації визначилася нестача природних ресурсів, постійні значні втрати людського потенціалу та зростання ризиків, пов'язаних із нерівністю в якості життя, розподілі ресурсів, умов існування та розвитку тощо.

Таке становище зумовлює потребу визначення державних важелів впливу на зміну ситуації на підприємствах України в екологічній, економічній та соціальній сферах та на формування засад сталого розвитку. Водночас має формуватися власна політика підприємств щодо орієнтації перспективних стратегій на засади сталого розвитку.

Отже, виникає потреба в дослідженні особливостей та передумов формування стратегії сталого економічного розвитку промислових підприємств.

Основні положення сучасних концепцій сталого розвитку формувалися в процесі розвитку людства та соціально-економічних відносин і базувалися на принципах забезпечення рівноважного природокористування. Існують історичні факти відносно «розроблення» державних програм раціонального природокористування, коли формувалися перші спроби визначення понять справедливості та добробуту в системі соціально-економічних відносин стосовно землі, природи. Гармонія інтересів поколінь розглядалася як економічна основа сталості розвитку ще в працях Конфуція (Китай, VI–V ст. до н. е.) [1].

Теоретичні погляди щодо необхідності теорії сталого розвитку є ще в роботах Аристотеля, вони пов'язані, зокрема, із його двома концепціями вартості: вартість як витрати праці та вартість за суб'єктивними оцінками корисності товару, що використовується в економічній оцінці природних ресурсів.

У концентрованому вигляді концепція вартості знайшла своє відображення у відкриттях В. Петті, який визначає відповідність та рівноправність природних і трудових чинників під час формування вартості продукції.

Принципи та умови оцінки зовнішніх чинників, зокрема природних, залишаються актуальними й сьогодні, вони ж і становлять підставу для визначення можливостей досягнення цілей сталого розвитку. У базовій теорії вартості закладена необхідність участі природного чинника у створенні споживчої вартості.

Витратна концепція економічної оцінки природних благ базується на основних положеннях класичної економічної школи, засновниками якої є А. Сміт та Д. Рікардо, при цьому необхідно визначити, що саме Рікардо рекомендував урахувати під час вартісної оцінки природних ресурсів ступінь їх дефіцитності: «... товари, яким притаманна корисність, отримують свою цінову вартість із двох джерел: своєї рідкості та кількості праці, яка потрібна для виробництва» [2].

У працях Т. Мальтуса вперше серед представників класичної школи природні обмеження розглядаються як один з основних чинників економічної системи, при цьому він визначив стан економічної рівноваги як шлях до вирішення цих проблем. Сама постановка проблеми пов'язана з основними вихідними положеннями сталого розвитку соціально-економічних систем

Представники неокласичної школи економічної теорії (А. Маршалл та ін.) сформулювали основні тези, які зумовили розвиток концептуальних положень раціонального природокористування [3].

Наступним етапом розвитку економічної теорії як передумови формування концепції сталого розвитку можна визначити інституціоналізм, який зародився на початку ХХ ст. Зокрема, вводиться в систему мотивів діяльності поняття «економічна людина» (Вебкен, 1984 р.), до комплексу неокласичних факторів включаються традиції, моральні норми, запропоновано екологічно орієнтоване планування (Гелбрайт, 1967 р.), перехід функції координації економічного управління суспільством до інтелектуального суспільного прошарку, усвідомлення ролі та місця інформаційного чинника як активного компоненту економічної системи. Особливе значення для формування сучасної концепції сталого розвитку мають фізико-біологічні підходи в економіці, пов'язані з обґрунтуванням оптимального економічного навантаження виробничих структур на екосистемі

відповідно до їх ємності. Це роботи українського вченого С. Подолинського (1880 р.), у яких він, поєднуючи енергетичний та трудовий складники у вартості, довів можливість визначення необхідних мінімальних умов для виживання людини на Землі за допомогою аналізу енергетичних потоків і підвищення ККД використання енергії [1]. Особливе місце посідає наукова спадщина В. Вернадського в розвитку основних підходів до концепції сталого розвитку, зокрема ідея становлення сфери розуму (ноосфери) як якісно нового стану цивілізації, що зумовлює необхідність глобальної єдності людства на раціонально розумній, максимально гуманізованій і екологічній основі. Наприклад, останніми роками російськими вченими були обґрунтовані тези відносно того, що перехід до сталого розвитку та становлення ноосфери – це близькі та навіть співпрацюючі процеси, при цьому припускається, що концептуальна модель «сталого суспільства» є сферою розуму [4].

Водночас практично всіма економічними теоріями з комплексу взаємовідносин між суспільним виробництвом та природою розглядаються лише питання споживання природних ресурсів – навіть у тих концепціях, у яких йдеться про фізичні потоки матерії та енергії, екологічний контекст повністю відсутній, що знаходить своє відображення у визначенні предмета економічної теорії. Загальновідомими є визначення предмета економічної теорії англійським економістом Л. Робінсоном: «Економіка – це наука, яка вивчає поведінку людини з погляду відносин між його цілями та обмеженими ресурсами, які допускають альтернативне використання» [3].

Обмеженість ресурсів у контексті наведеного визначення розглядається лише як неможливість задоволення потреб усіх членів суспільства одночасно та повністю. А мова має, в першу чергу, йти про обмеженість ресурсів у фізичному їх розумінні, адже Земля та її ресурси обмежені. При цьому обмеженість ресурсів визначається як незбалансованість між потребами в товарах і послугах, а також між середовищем проживання та ресурсами для задоволення цих потреб.

Природне багатство, екосистемні послуги, якість довкілля є економічними ресурсами, і необхідно визнати, що за їх псування, знищення або нераціональне використання доведеться прямо або опосередковано розраховуватися, і ці платежі можуть бути непосильними для всієї економічної системи. Сучасний стан проблеми потребує економічного аналізу взаємовідносин між господарюванням людини та природою, введення в економічну теорію концептуальних засад, які б визначали причинно-наслідкові зв'язки між економічними та природними системами.

Загальною причиною негативних змін у системі «природа – економіка – людина» є неухильне зростання техносфери, постійне збільшення природоємності всього суспіль-

ного господарства, нечутливість світової економіки до екологічних проблем, ігнорування загроз екологічної кризи, йдеться передусім про повну перевагу витрат природних ресурсів над їх природним відтворенням. У сучасній економіці сформувалися дві протилежні тенденції: глобальний валовий дохід збільшується, а глобальні ресурси життєзабезпечення, які визначаються як глобальне багатство, зменшуються.

Виходячи із цього, предмет економічної теорії має значно розширитися за рахунок визначення ролі та місця людини та її господарювання в умовах обмеженого довкілля. Це знайшло своє відображення в концепції сталого розвитку.

Зараз, коли вплив людства на природне середовище став планетарним та має катастрофічні наслідки, відбулося усвідомлення того факту, що люди Землі зв'язані один з одним і несуть відповідальність за планету як спільну домівку. Переважна більшість учених і громадських діячів різних країн поділяє точку зору, згідно з якою наступає епоха кардинальних змін і переходу світової спільноти до нового типу (моделі) сталого розвитку. Від того, яким буде майбутнє світової цивілізації, багато в чому залежать і перспективи розвитку України та її регіонів.

Перехід до нового типу сталого розвитку може здійснюватися двома шляхами, які визначаються трактуванням *постіндустріального суспільства* [5, с. 77]. Згідно з першою точкою зору, постіндустріальне суспільство розглядається як продовження, особлива стадія техногенного розвитку, яка не потребує зміни базисних цінностей. Зміни відбуваються лише завдяки новим технологіям – у способі життя, соціальних комунікаціях, відносин між державами. За такого підходу сталий розвиток інтерпретується як пролонгація сьогоденного технологічного прогресу, з певними природозахисними обмеженнями... Ці трактування ведуть до реалізації відомої концепції «золотого мільярда» [6, с. 59]. Відповідно до іншої точки зору, постіндустріальне суспільство не є продовженням техногенного розвитку, а інтегрується як початок нового типу цивілізації [6, с. 60].

Концепція сталого розвитку значною мірою є продовженням концепції ноосфери, сформульованої академіком В. Вернадським ще в першій половині ХХ ст. Суть її полягає в обов'язковій узгодженості економічного, екологічного та людського розвитку таким чином, щоб від покоління до покоління не зменшувалися якість і безпека життя людей, не погіршувався стан довкілля й відбувався соціальний прогрес, який визнає потреби кожної людини.

Розвиток та практична реалізація концептуальних підходів до формування механізмів забезпечення сталого розвитку потребують урахування умов успішного функціонування ринкового господарства. Цими умовами є сталість і динаміка. В економічній теорії сталість

розглядається як здатність системи зберегти свою якість в умовах мінливого середовища та внутрішніх трансформацій. Динамізм, згідно зі словником російської мови С. Ожегова, – це наявність багатства динаміки в трьох її значеннях: рух, дія, розвиток. Поєднання сталості й динамізму можна трактувати як поняття «сталі розв'язки» будь-якої системи, у тому числі соціально-економічної.

Нині існують різні підходи до визначення поняття «розвиток». Найбільше відповідає сучасному стану, науковим вимогам і концепції цього дослідження зміст розвитку, який включає «три взаємозв'язані характеристики: зміна, зростання, поліпшення, головною з яких є остання» [6]. Згідно з даним визначенням, сталість розглядається і як здатність підтримувати рівновагу, і як стабільність розвитку, тобто здатність підтримувати певні (сталі) темпи руху системи.

Під час дослідження сталого розвитку будь-якої системи визначаються властивості, притаманні феномену сталості. Л. Мельник виділяє такі: витривалість, толерантність, стійкість, опірність, адаптивність [1].

Витривалість – це властивість системи зберігати свої функціональні особливості або можливість їх відновлення в умовах зміни чинників зовнішнього середовища від тих параметрів, що вважаються оптимальними. Тобто суспільство як система повинне мати таку організаційну та управлінську структуру, щоб кожен елемент цієї системи самовідновлював та виконував свої функції незалежно від змін у зовнішньому середовищі, використовував приховані можливості для запобігання негативного впливу зовнішнього середовища.

Близьким до поняття витривалості є характеристика толерантності. Толерантність – це характеристика системи, що показує здатність сприймати (або не сприймати) ті чи інші негативні параметри зовнішнього середовища. Тобто якщо система не може впливати або змінювати несприятливі прояви в зовнішньому середовищі, то мають вмикатися механізми, які допоможуть пережити ці впливи.

Стійкість – це властивість системи зберігати за наявності різноманітних параметрів зовнішнього середовища свою структуру і функціональні особливості, достатні для нормальної діяльності. При цьому має місце така закономірність: стійкість системи залежить, з одного боку, від її затності реагувати на зовнішній вплив середовища, а з іншого – від стабільності самої системи, яка характеризується її внутрішніми чинниками.

Опірність – властивість системи протидіяти впливу зовнішнього середовища. Але важлива не лише протидія існуючим чинникам, а передбачення та недопущення їх проявів.

Адаптивність – це властивість системи, що використовується за умови неможливості здійснення опору зовнішньому середовищу. Еле-

менти системи мають використовувати механізми пристосування до умов, що склалися, та можливості нейтралізації діючих чинників.

Сьогодні сформовано декілька методологічних підходів до визначення сталості та сталого розвитку, проте найбільш визнаними і прийнятими є ті з них, які були викладені в Декларації Г. Брундтланд [7, с. 112]: «Сталий розвиток – це такий розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління і не ставить під загрозу можливість майбутніх поколінь задовольняти їхні власні потреби». Історично концепція сталого розвитку пройшла шлях від дво- (еколого-економічного) до тривимірного (соціо-еколого-економічного) вимірювання. Формування нової моделі розвитку цивілізації на засадах сталості базується на принципах збалансованого функціонування трьох складників:

економічного – забезпечення збалансованого з екологічними і соціальними вимогами ефективного розвитку виробництва;

екологічного – відновлення та збереження стану природного середовища, що не шкодить здоров'ю людини і природним екосистемам;

соціального – поліпшення умов життєдіяльності й відтворення населення, поліпшення його генофонду, підвищення його матеріального забезпечення і якості життя.

У цій тріаді на сучасному етапі саме соціальний чинник став основоположним і провідним.

Природним уточненням концепції сталого розвитку є концепція життєздатного розвитку, яка протягом 90-х років стала домінантною моделлю соціального розвитку і відповідає пріоритетним принципам регіональної, національної та міжнародної політики. Поєднання концепцій життєздатного і сталого розвитку може відбутися на підставі її тривимірного характеру, що включає: соціальне вимірювання; економічне вимірювання; навколишнє середовище.

Економічний підхід до концепції сталого розвитку базується на теорії максимального потоку сукупного доходу Хікса-Ландалла. Його основною умовою є збереження сукупного капіталу, за допомогою якого здійснюється цей дохід. Згідно з даною концепцією, сталість забезпечується, коли сукупний капітал суспільства не змінюється, а зменшення одного з видів капіталу заповнюється збільшенням відтворення іншого виду капіталу.

Соціальне вимірювання в концепції «сталого розвитку» передбачає «спадкоємність поколінь у реалізації життєвих потреб», а основним критерієм сталості виступає деяка незменшена в часі (від покоління до покоління) міра соціального добробуту. Цей критерій може бути реалізований у разі виконання таких основних умов: економічне зростання стійко підтримується протягом усього періоду; соціально-економічна нерівність значно скорочується; відношення «запаси – виробництво» для вичерпних носіїв первинної енергії не зменшується порівняно з

існуючим значенням (міжпокоління рівність); скорочення довготривалого навантаження на навколишнє середовище.

Узагальнення результатів теоретичних досліджень із концептуальних підходів до сталого розвитку свідчить про певні переваги його екологічного складника або сполучення економіко-екологічної з певним ігноруванням соціальної компоненти. Це зумовлює недооцінку використання соціальних ресурсів у досягненні цілей сталого розвитку, незалученість важелів соціального капіталу до цих процесів. Переваги соціального складника сталого розвитку випливають із реалізації ноосферної концепції, яка визначає таку гармонійність економічного, соціального та екологічного розвитку, яка від покоління до покоління не зменшує якість і безпеку життя, не погіршує стан довкілля й сприяє соціальному прогресу, який визнає потреби кожної людини. Системне узгодження економічного, соціального та екологічного складників є однією з вимог досягнення сталого розвитку. Зв'язок соціального та екологічного складників спричиняє необхідність збереження рівних прав сьогоденних і майбутніх поколінь на використання природних ресурсів.

Виходячи з наведеного, у структурі соціального складника сталого розвитку можна ідентифікувати такі соціальні чинники: модель і обсяг споживання, що визначається рівнем платоспроможності населення; вартість робочої сили та її співвідношення до фактичної ціни; формування сучасних трудових компетенцій; соціальний та інтелектуальний потенціал; ринок праці.

Науково-технічний прогрес можливий тільки тоді, коли витрати на його впровадження є меншими за зекономлену заробітну плату. За низької зарплати дешевше й економічно вигідніше (більш рентабельно) використовувати дешеву робочу силу і не турбуватися про впровадження науково-технічних досягнень [8, с. 13]. Сьогодні в Україні за ознаками вартості, тобто професійності та кваліфікації, вартість робочої сили має бути середньоєвропейського рівня, а фактична її ціна – середньоафриканська [6, с. 84].

Таким чином, підвищення рівня вартості національної робочої сили зумовлює запровадження інновацій, сприяє науково-технічному прогресу, виступає основоположним соціальним чинником сталого розвитку.

Природно, що для реалізації і вітчизняних, і міжнародних пріоритетів розвитку необхідне формування сучасних трудових компетенцій, які можна розглядати як другий соціальний чинник розвитку. Формування сучасних трудових компетенцій виступає базовим у сучасній економіці знань, що пов'язано з розвитком «невідчутних» або нематеріальних активів і включає такі нові цінності та сучасні трудові компетенції: підприємництво; командний дух; системне мислення; смак до творчості; нестандартність і швидкість ухвалення рішень; здатність працювати в умо-

вах безперервних змін; здатність експериментувати; здоровий авантюризм; навички відтворення інновацій тощо.

Таким чином, удосконалення освіти виступає найважливішою умовою переходу до сталого розвитку, а система формування нових знань і компетенцій, оцінка їхньої якості стає важливою ланкою такого переходу. Знання – це єдиний порятунком для України в її становленні як європейської країни. У сучасній економіці знань основними критеріями мають стати, в першу чергу, вміння навчатися, загальнокультурна письменність, які формують інформаційно-комунікативні, соціальні, громадянські та підприємницькі цінності, а також цінності збереження здоров'я. Сучасна освіта має бути орієнтована на формування сучасної ціннісно-орієнтованої особи, що становить основу людського капіталу суспільства.

На сучасному етапі для досягнення сталого розвитку мова може йти тільки про інноваційно-інвестиційний розвиток, заснований на створенні принципово нової технічної бази виробництва, ухваленні нових технологічних рішень, залученні робочої сили нового рівня професійно-кваліфікаційної підготовки. Такий тип розвитку забезпечує сталість соціально-економічної системи, відповідність соціальних стандартів розвиненим країнам, формує умови для забезпечення конкурентоспроможності країни і, як наслідок, створення реальної соціально орієнтованої ринкової економіки країни.

Послідовність дослідження визначених теоретичних гіпотез передбачає три головних етапи:

1. Діагностика нинішнього етапу розвитку соціально-економічної системи промислових регіонів: визначення траєкторії розвитку всієї системи у цілому й окремих її складників; розроблення системи оціночних показників для визначення «точок перегину», тобто періодів зміни (або переходу) етапів життєвого циклу системи; визначення можливостей для забезпечення сталого розвитку і його різновиду, тобто більш сильна або більш слабка сталість.

2. Аналіз соціальної підсистеми для забезпечення сталого розвитку промислового регіону.

3. Формування системи соціальних чинників сталого розвитку промислового регіону за такими напрямками: забезпечення оптимального співвідношення між фактичною ціною і ринковою вартістю робочої сили; створення критичної маси реальних значень ціни робочої сили; розширення ємності внутрішнього ринку за рахунок підвищення платоспроможності й попиту; формування сучасного ринку праці; формування нових цінностей і сучасних трудових компетенцій; розвиток людського та соціального капіталу; вдосконалення освіти, тобто формування сучасної економіки знань.

Будь-які системи не є незалежними сутностями, вони складаються із спільних для всіх систем (соціуму та природи) процесів самоор-

ганізації, розкривають можливості синергетичного управління процесом розвитку людини, суспільства, людства. А це означає, що у людства з'являється принципова можливість керувати процесами формування ноосфери через дотримання законів етики (як законів сталості динамічної структури людини, суспільства та природи) і значно підвищує значущість світоглядних духовних характеристик свідомості людини та суспільства.

Таким чином, зростає значення досліджень якісних характеристик духовного потенціалу українського суспільства (особливостей світоглядної картини світу, форм пізнавальної активності, зразків взаємодії тощо) як необхідної умови його залучення до процесу переходу до якісно нового типу сталого розвитку.

Сталий розвиток суспільства – нові принципи стратегії виробництва матеріальних благ на основі неруйнівного взаємодії з навколишнім середовищем.

Звертає на себе увагу на той факт, що до прийняття Концепції сталого розвитку суспільства критеріями під час прийняття планів державного розвитку служили два складники оцінки доцільності: соціальний і економічний. І тільки з появою третього складника – екологічного – система отримує «третю точку опори», а отже (за законами механіки), стає «стійкою». Таким чином, «стійкість» із фізичного формату природним чином переходить у соціальний і створює образ науково обґрунтованого орієнтира розвитку суспільства.

Для того щоб уявити стан України в контексті сталого розвитку в роботі було здійснено аналіз за такими напрямками: нормативно-правова база, наукові розробки, діяльність громадських екологічних організацій, освіта в даному напрямі.

Проведений аналіз дав можливість запропонувати дії щодо розроблення проектів зі сталого розвитку:

1. Проведення досліджень за методологією інтеграції управлінських рішень для досягнення стійкості розвитку і розроблення відповідних рекомендацій.

2. Проведення досліджень та розроблення методичних рекомендацій щодо інтеграції екологічної політики в галузеві стратегії, програми та плани.

3. Законодавче забезпечення переходу від планування соціально-економічного розвитку до планування сталого розвитку країни, регіонів і населених пунктів.

4. Зміцнення інституційної бази сталого розвитку в пострадянських країнах, включаючи розроблення моделі функціонування органу державного управління, відповідального за сталий розвиток країни.

5. Визначення міжнародних, регіональних і національних цілей сталого розвитку із залученням різних зацікавлених сторін для

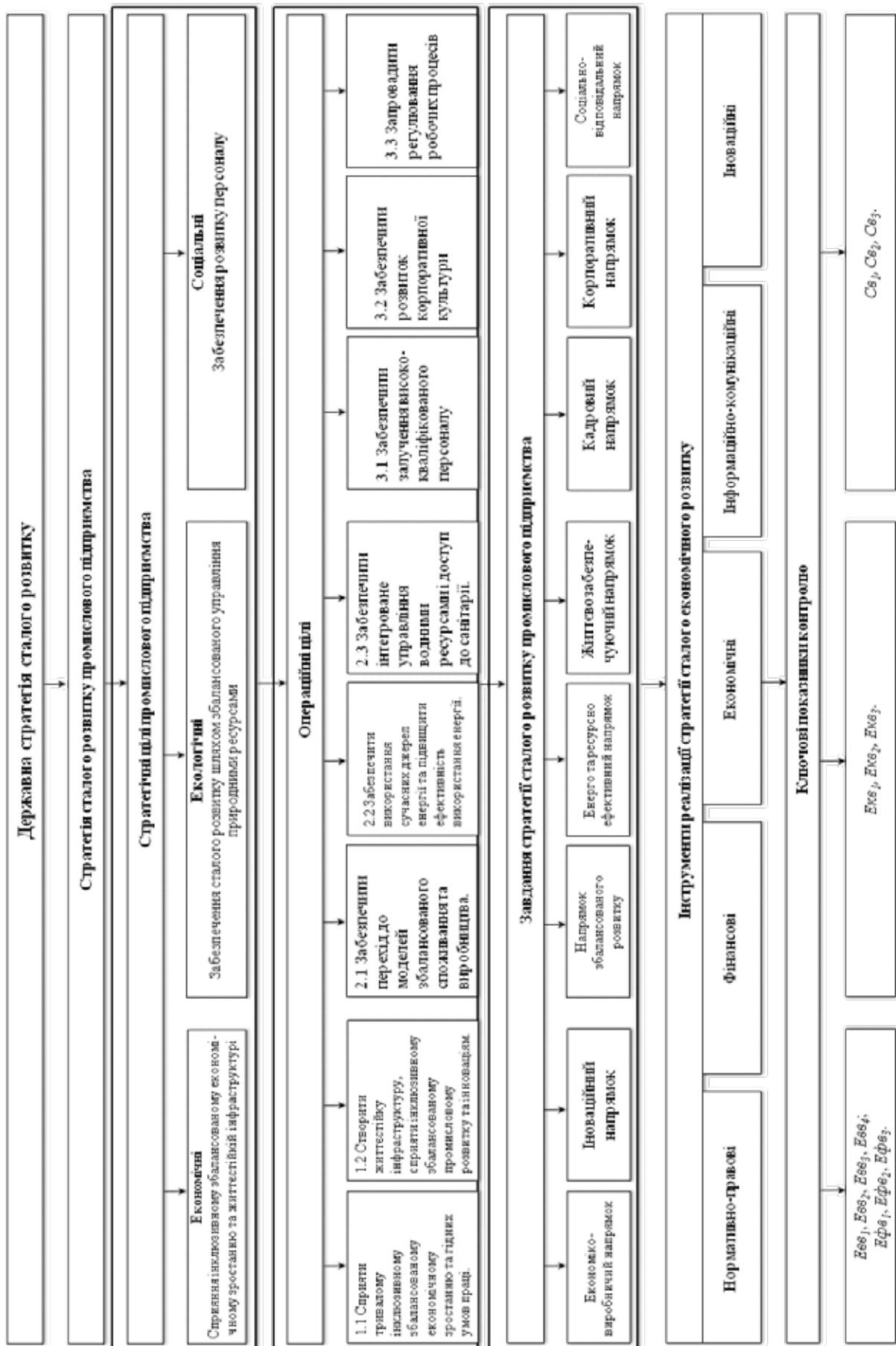

Рис. 1. Система управління сталим розвитком промислового підприємства (розроблено автором)

формування національних платформ сталого розвитку.

Таким чином, можна зробити висновок, що екологічна та економічна підсистеми в системі сталого розвитку мають більший ступінь розробленості, взаємодії та реалізації на регіональному рівні, ніж екологічна та соціальна. А взаємозв'язок, взаємозумовленість та гармонізація трьох сфер (економічної, екологічної та соціальної) не простежуються ні на регіональному, ні на державному рівні. Основною парадигмою будь-якого розвитку є розширення можливостей вибору. Відповідно до цього, поняття «сталий розвиток» можна трактувати як розширення можливостей вибору для нинішніх та їх не зменшення для майбутніх поколінь. З урахуванням наведеного змісту сталого розвитку тип відтворення населення, тривалість життя, здоров'я, освіта, інтелектуальний та трудовий потенціал, соціальний та людський капітал, які забезпечують розширення можливостей вибору, мають виступати основними цілями сталого розвитку соціальної підсистеми, а не його умовами.

Глобальні процеси сталого розвитку та інтеграція України у світові системи потребують запровадження в систему національної безпеки принципів та ідей сталого розвитку. З формального погляду сталий розвиток може бути розглянуто як гармонізація відносин трьох структурних підсистем цивілізованого світу: соціуму, економіки і навколишнього середовища. Тому в

концепцію сталого та збалансованого розвитку не тільки держави у цілому, а й будь-якого промислового підприємства повинне закладатися вирішення трьох основних завдань [9–11]:

– економічного – забезпечення збалансованого з екологічними і соціальними вимогами ефективного розвитку виробництва;

– екологічного – відновлення первинної якості стану природного середовища до рівня, що не шкодить здоров'ю людини і природним екосистемам, збереження його на цьому рівні, досягнення його максимально можливого поліпшення;

– соціального – поліпшення умов життєдіяльності і відтворення населення, поліпшення його генофонду, підвищення його матеріального забезпечення й якості життя.

З урахуванням загальних світових тенденцій у цьому напрямі та особливостей розвитку України на сучасному етапі на основі використання методу дедукції була запропонована модель сталого економічного розвитку, яка визначає цілісну систему стратегічних та операційних цілей переходу до інтегрованого економічного, соціального та екологічного розвитку (рис. 1) [12]. Дана модель була побудована на основі цілей та завдань, які стоять перед Україною у цілому в напрямі сталого розвитку [13–16]. Використання запропонованої моделі дає змогу керівництву підприємств вибрати інституційні засади впровадження стратегії, напрямі вза-

Таблиця 1

Ключові показники контролю ефективності впровадження системи управління сталим розвитком промислового підприємства

	Чинники		Умовні позначення	Показники
Внутрішні	Економічні	виробничі	$Eвв_1$	Основні фонди, <i>млн грн</i>
			$Eвв_2$	Обсяг виробництва, <i>млн грн</i>
			$Eвв_3$	Витрати на 1 грн товарної продукції, <i>грн</i>
			$Eвв_4$	Чистий дохід, <i>млн грн</i>
	Соціальні	фінансові	$Eфв_1$	Загальна вартість активів, <i>млн грн</i>
			$Eфв_2$	Дебіторська заборгованість, <i>млн грн</i>
			$Eфв_3$	Кредиторська заборгованість, <i>млн грн</i>
	Екологічні		$Св_1$	Середньооблікова чисельність, <i>тис. чол</i>
			$Св_2$	Середньомісячна заробітна плата, <i>грн</i>
			$Св_3$	Продуктивність праці, <i>грн</i>
Зовнішні		$Екв_1$	Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, <i>тис. т</i>	
		$Екв_2$	Обсяг оборотної та повторно використаної води, <i>млн м³</i>	
		$Екв_3$	Обсяг скидання забруднених вод, <i>млн м³</i>	
		$Фз_1$	Ціни на сировину, <i>грн/од</i>	
			$Фз_2$	Ціни товарної продукції, <i>грн/од</i>
			$Фз_3$	Питома вага експорту, %
			$Фз_4$	Індекс інфляції, %

Джерело: сгруповано автором

емодії з партнерами на міжгалузевому та міжсекторальному рівнях, основні рушійні сили та інструменти її реалізації [12].

У табл. 1 надано ключові показники контролю ефективності впровадження системи управління сталим розвитком промислового підприємства [12]. Оцінка ефективності здійснюється за період. Пропонується вибирати такі періоди для контролю: 1 рік – для оцінки реалізації оперативних планів, 3–5 років – для оцінки реалізації короткострокових планів; 10–12 років – для стратегічної оцінки та формування подальшої стратегії розвитку.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Прове-

дений аналіз особливостей та передумов формування стратегії сталого економічного розвитку промислових підприємств довів, що визначальним у стратегії є інноваційне спрямування вектору розвитку, який ґрунтується на активному використанні знань та наукових досягнень, стимулюванні інноваційної діяльності, створенні сприятливого інвестиційного клімату, оновленні сприятливих фондів, формуванні високотехнологічних видів діяльності та галузей економіки, підвищенні енергоефективності виробництва, стимулюванні збалансованого економічного зростання, заснованому на притоці інвестицій, в екологічно безпечне виробництво та сучасні технології технології.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Основи сталого розвитку : навчальний посібник / за заг. ред. Л.Г. Мельника. Суми : Університетська книга, 2005. 654 с.
2. Всемирная история экономической мысли : в 6 т. Т. 4 : От Смита и Рикардо до Маркса и Энгельса / гл. редкол. В.Н. Черковец. Москва : Мысль, 1988. 574 с.
3. Безтелесна Л.І. Людський розвиток: підходи до трактування суті та умов його забезпечення. *Економіка України*. 2009. № 7. С. 4–12.
4. Ващекин Н.П., Мунтян М.А., Урсул А.Д. Устойчивое развитие и открытое общество: путь к сфере разума. URL : <http://www.abcglobe.com/razv-noosfera.htm>.
5. Степин В.С. Теоретическое знание. Москва : Прогрес-Традиция, 2003. 744 с.
6. Сталый розвиток промислового регіону: соціальні аспекти : монографія / О.Ф. Новікова та ін. ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2012. 534 с.
7. Социально-экономический потенциал устойчивого развития : учебник / под. ред. Л.Г. Мельника, Л. Хенса. Сумы : Университетская книга, 2007. 1120 с.
8. Вольчик В.В., Кот В.В. Институциональные изменения в контексте модернизации хозяйственных порядков. *Journal of Institutional Studies*. 2013. Т. 5. № 4. С. 36–57.
9. Структурні зміни та економічний розвиток України : монографія / В.М. Геєць та ін. ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. Київ, 2011. 696 с.
10. Структурні реформи економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України : монографія / О.І. Амоша та ін. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2011. 848 с.
11. Устойчивое развитие : теория, методология, практика : учебник / под ред. Л.Г. Мельника. Сумы : Университетская книга, 2009. 1216 с.
12. Філіпішина Л.М. Управління системою сталого економічного розвитку підприємств: теорія, методологія і практика : монографія. Маріуполь : ПДТУ, 2017. 344 с.
13. Концепція загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/603-2013-%D1%80>.
14. Стратегія розвитку промислового комплексу на період до 2025 : проєкт. URL : https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=7&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKewiloZbdn_PaAhWFKiwKHUs0Cb4QFghOMAY&url=https%3A%2F%2Ficci.com.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2016%2F12%2FLyst-TPP.pdf&usg=AOvVaw253qvx-CfzZ65d8nOE79I.
15. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року : проєкт. URL : <http://www.sd4ua.org/wp-content/uploads/2015/02/Strategiya-stalogo-rozvytku-Ukrayiny-do-2030-roku.pdf>.
16. Программа по окружающей среде ООН (UNEP). URL : <http://www.UNEP.org> – <http://www.un.org/russian/ga/unep/>.